

TUTKIELMA OKKO(NEN)-NIMEN TAUSTASTA JA UUDISTILALLISEN PENTTI OKKOSEN LÄHTÖSEUDUSTA

Okkosten sukujuuret ja nimen alkuperä eivät kiinnosta vain sukukirjaa vaan aihe liittyy myös laajempaan suomen kielen ja kansan historiakokonaisuuteen.

Mistä Okko(nen)-nimi tulee?

Okkonen sukunimenä ja Okko sekä etu- että sukunimenä on esiintynyt Suomessa kirjallisissa lähteissä 1540-luvulta lähtien.

Saksassa (Luoteis-Saksa), Hollannissa ja Belgiassa Okko-nimen eri versioita on esiintynyt tietojen mukaan yli 1000 vuotta.

Juuri esiintymisalueen laajuus ja toisaalta yhtenäisyys saivat minun tutkimaan aihetta tarkemmin. Tutkimukseni olen käynyt lähdekirjoja eri paikallishistorioita Suomessa, erikielistä etymologisia sanakirjoja, eri maiden nimistötutkimuksia ja henkilöhistorioita.

Kun Ruotsissa ei ole juurikaan käytetty Okkoa nimenä, on suorien eurooppalaisten yhteyksiemme olemassaolo ilmeistä. Samoin se on osoitus sanan vanhasta iästä.

Seuraavassa otteita eri lähteistä:

Suomessa: - Olli Okkoinen, Hailuoto 1546 – H. Petterinpoika Ockaijne, Jääski 1557 – Jöns Ockå, Loimaa 1560. Tietoja on lisäksi Mellilän Okkojen ja Lemminköiden Sukutauluissa ja meidän Okkos-kirjassamme.

Saksassa: -Occo/Occa: 800-luku, -Ucco/Occo, -Ockenheim/Uckenheim, -Adolf Occo (kolme henkeä) 1447-1604, -Wilhelm von Occam, k. 1347, -Uclos/Occlos, -Okka, -Okkiko, -Okko, -Okkel, -Uko, -Uke, -Occo vielä 1900-luvullakin.

Hollannissa: -Occo, Ocko, Okko, Okke etunimenä ennen, -n.1500 Pompejus Occo ja hänen jälkeläistensä Rejmarich Sijbrant, Belich ja Tietje, -Occonvorth, paikkakunta.

Kuten nähdään, Okkoja eri tavoilla kirjoitettuna on paljon. Nimen kantajien tai paremminkin nimen alkuperän hahmottaminen pitäisi olla mahdollista.

Seuraavassa nimen muuntumisesimerkkejä henkilön aseman mukaan:

Suomessa: - Ocko(i)nen = Okon poika, Ockotar = Okon tytär, - Okokko = Okon palkollinen, - Okokkoinen = Okon palkollisen poika.

Hollannissa: Ockens/Ockers = Okkon poika, Ockense/Ockerse = tytär.

Sanan muuntuminen kielihistoriallisesti: okkai, okkoi, okko. Vrt. Suomen kielen rakenne ja kehitys/Lauri Hakulinen. S. 44-47.

Okkonen on päässyt myös sanakirjaan. Christfried Ganander keräsi 1700-luvulla kansanperinnettä.

Hänen lähteensä on lause: ”Wai jo se okkonen kuoli”. Ganander selittää, että Okkonen on Ukon diminutiivimuoto, pieni vanha ukko. Myös Lönnrot otti saman omaan sanakirjaansa. Sen jälkeen Okko – Okkonen on vakiintunut vain nimeksi eikä sitä ole sanakirjoissa. Gananderin ja Lönnrotin tietoa ei ole syytä epäillä.

Mikä on Okko? Ukon rinnakkaismuoto vai itsenäinen sana?

Kuten Ganander jo toi esille, on okko ja ukko sanojen käytön rinnakkaisuus niin ilmeinen, ettei sitä voi jättää huomiotta.

Aikaisimmat Okko-merkinnät Suomessa ovat 1500-luvulta. Silloin kirjurit olivat ruotsin- ja/tai saksankielisiä. Muinaisruotsissa, jota silloin käytettiin, oli O ja U (W) rinnakkain käytetty kirjoitusmuoto. Saksankielisellä alueella Okko- ja Ukko-niminä kulkevat säännönmukaisesti rinnakkain. On siis hyvin todennäköistä, että okko on ollut merkitykseltään lähes sama kuin ukko ja että rinnakkaiskäyttöä on ollut pitkään, mutta ukko jumalana tuskin on koskaan ollut muodossa okko.

Rinnakkaiskäytöstä on esimerkkejä Suomessa seuraavasti:

- A. Pielavedellä esiintyy 1648 Hanss Vckonen, mutta 1651 Hanss Ockonen. Kyse lienee samasta henkilöstä.
- B. Ypäjällä oli vuoden 1709 kartassa Ockonkorpi, mutta sama paikka oli 1793 karttaselitelmissä sekä Ocko että Ucko. Se on niitty, jonka eteläpuolella on metsämäki. Sen rinnakkaisnimenä on Pirunselkä. Mielenkiintoista on, että piru, perkele ja ukko liittyvät muinaisjumaliin. Se oli ehkä uhripaikka.
- C. Sallassa ovat Okon-/Ukonlammet.
- D. Mm. hopeaveroluetteloissa 1500-luvun lopulla U voitiin kirjoittaa joko W, V tai O.
- E. Okkonen on pieni ukko Gananderin ja Lönnrotin sanakirjoissa.
- F. Sukunimikartasta nähdään, että sekä Okko/Okkosilla että Ukko/Ukkosilla on omat selvät asuma-alueensa, jotka eivät juurikaan mene päällekkäin. Sukunimien yleistyessä nimen kirjoitusmuoto valikoitui ilmeisesti hallintopitäjittäin, ja vakiintui myöhemmin.

Ukko on nykyään iso, mahtava, mies jne.. Vielä 1500-luvulla Ukko oli myös suomalaisten jumala. Kirkon opeutuksesta johtuen kansanuskosta oli luovuttava, mutta silti Ukon-wakkoja vietettiin kasvun ja vuodontulon saamiseksi vielä kauan 1500-luvun jälkeenkin. Tässä perinteessä lieneekin koko kysymyksen ydin. Ukon vakkojen viettäminen oli nimenomaan hedelmällisyysriitti.

Miksi Ukko oli kasvun antaja? Saadaanhan sadetta ilman ukkostakin ja ukkossade on usein tuhoisan voimakas. Ukkosta ei tarvittu sen enempää keväällä kuin kesikesälläkään. Sitä suorastaan pelättiin sen tuhoivoiman

takia. Mikseivät muut haltijat riittäneet turvaamaan satoa, sillä Karjalassa oli olemassa sellainen jopa eri kasveille? Ukkosta ei tarvittu, mutta sen tullessa tiedettiin Jumalan olevan liikkeellä, ja kun silloin myös aina satoi, yhdistettiin sade ja sen tuoma kasvu jumalaan. Tästä johtuen kansa nimitti jumalaansa kasvua ja/tai suuruutta merkitsevällä sanalla ukko sekä jumalan "puhetta" ukkoseksi. Yleensä jumalasta käytetyt laatusanat ovat samoja kuin mitä ukko tarkoittaa: mahtava, suurin, vahva ja vanha mies. Lähes kaikki ukko-sanana synonyymit viittaavat kokoon tai aikuisuuteen eli kasvun tuloksiin.

On perusteltua pitää okkoa ukon rinnakkaisena lähisananana, mutta samalla todeta sen eriytyneen sekä nimeksi että muiksi sanoiksi.

Miten koko- ja kasvusanat ovat syntyneet?

Ukko-/Okko-nimien esiintymisen lisäksi on mm. ruotsin- ja saksankielissä sekä suomessa joukko sanoja, joilla on ok-/uk-alku tai ovat äänteellisesti samankaltaisia. Itse asiassa näitä sanarunkoja on kaikissa indoeurooppalaisissa kielissä. Latinan *occo* oli äestää-verbi. Äes oli ennen piikkinen, oksista tehty työkalu. Hyvä esimerkki on myös kreikan *akanos*, joka on piikki/oka. Kreikan *okkos* on silmä eli aukko/suurentuma. Meillä tuttuja ovat oka, oksa ja ukko. Ruotsissa on *också*, *öka*, *ockra*, *hög* ja *ögon*. Saksassa on *wachsen*, *auch*, *hoch*, *wocken* ja *Auge*. Esimerkiksi latviassa *augt*, *augsts*, *laukums* ja *acs*.

Sanat merkitsevät kasvua, lisää, suurta, korkeaa, aukkoa ja silmää. Samaan ryhmään kuuluvat mielestäni vielä suomen aukko, akkuna ja uksi. Tavu -au muuntuu usein o-kirjaimeksi.

Indoeurooppalainen kieliperhe naapureineen on kaikkien sanojen pohjana. Sanarekonstruktio HAWKS = kasvaa lienee edellä mainittujen sanojen alku, mm. suomen kasvaa-sana perustuu tähän.

Saksalainen nimien tutkija Försteman rinnastaa ok-, oki-, occo-, oke-, uk-, uko-, oca-, occa-johdannaiset nimet. Niiden rinnalla olivat OKEN = kasvu/IUKAN = kasvanut käytettyjä puhekielen sanoja. On mahdollista, että suomenkin okko ja ukko johtuvat samasta juuresta ajalta, jolloin kielet "elivät" yhdessä tai olivat jopa samaa kieltä kansojen asuessa vielä lähekkäin kivikaudella. On vaikea kuvitella, että ukko ja okko olisivat pelkästään myöhäisiä lainoja germaanisista kielistä.

Suomenkin kieleen syntyi muinoin kasvua ja kokoa merkitsevä sanasto. Perussana saattoi olla esimerkiksi aukas, josta syntyi oka-, uko- ja kas-rungot. Nämä kehittyivät edelleen ja saivat nykyisen merkityksensä. Ukosta tuli iso ja merkittävä sekä kasvun tulosta symboloiva mukaan lukien kaikki luomakunnan osat. Siitä tuli myöhemmin jumalan nimi johtuen sen erottamattomasta yhteydestä elämän perustekijöihin.

Okko on voinut olla alkuaan okas, jonka merkitys olisi konkreettinen kasvaminen, ulkonema, kohti/päin, piikki ja oksa. Okko eriytyi lopulta nimeksi ja toisaalta kasvien osia merkitseviksi oka-, oksa-, ota- ja ora-sanoiksi.

Varmempana vakuutena okon ja okan eli piikin yhteydestä on toimittaja Mirja Hakon taltioima vanha sanonta "ottaa okkosille". Se merkitsee henkilön panemista lujille,

minkä on vahvistanut professori Matti Pääkkönen. Tämän voimme lukea professori Esko Järventauksen lehdistärtikkelista Kalevassa 21.11.1987.

Sanonta kuvaa elävästi henkilöä ahdistettuna seipään nenään tai veitsi kurkulla. Raamatullinen tutkainkin, terävä keppi, tulee mieleen. Näin tullaan luontevasti okaasta okkoon tätäkin tietä.

Saksan kielessä Okko/Ukko ovat eriytyneet nyttemmin pelkästään nimiksi, mutta tunnetuissa vanhoissa saksan murteissa OKEN oli yhtä kuin kasvu/kasvaa.

Esimerkiksi ruotsin sana *öka* on selvä jatkumo tälle kasvua merkitsevälle sanalle, sillä onhan nykyruotsi pääosin lainaa saksan kielestä.

Oka/Okko Loimaalla

Vuonna 1550 Loimaan Mellilässä oli maakirjan mukaan isäntänä sittemmin Okon talossa Marcus Oka., mutta jo vuonna 1560 mainitaan Jöns Ockå ja 1562 Bengt Ockoi. Näyttää siis siltä, että Loimaan Okon talon nimi on tullut sanasta oka, mikä lisänimenä on ymmärrettävä maanviljelysyhteiskunnassa. Piikkimäisiä työkaluja on paljon käytössä; äes, hanko, heinäseiväs jne.. Lisänimi on voinut tulla myös isännän "piikkikästä" luonteesta, piikki-kasta tai vaikka viljan okaasta.

Yhteenvedo

Okko(nen) tulee kasvua ja "etenemistä" ja piikkimäisyyttä merkitsevistä sanastosta ja on eriytynyt lopulta nimeksi. Oka-/Okko-lisänimen on saanut esimerkiksi henkilö, johon liittyi "terävyyttä", ulospäin suuntautuneisuutta ja yrittäjäjyötä joko luonteen tai ammatin mukaan.

Okko on kielellisesti alkuperäinen, "näkyvä" ja kansanomainen, sanalla sanoen perisuomalainen mutta kuitenkin kansainvälinen.

Mistä esi-isämme tulivat Kainuuseen?

Aikaisemmin tutkitun tiedon perusteella voidaan hyvällä syyllä uskoa, että Bengt Ockoinen 1602 Vuottolahdella oli sukumme ensimmäisiä historiallisissa lähteissä mainittuja edustajia.

Voidaanko historiallisten lähteiden perusteella päätellä mistä Pentti tuli Oulujärvelle?

Varsinaisia talonpoikia koskevia tietoja oli kerätty vuodesta 1540 lähtien, joten teoreettinen mahdollisuus on olemassa päätellä Pentin lähtöseutu. Okko(sia) oli tuolloin kolmella paikkakunnalla; Satakunnassa, Etelä-Karjalassa ja Oulun seudulla. Hailuodossa Olli Okkoinen 1546, H(ans) Petterinpoika Ockaijne Jääskessä 1557, Sui Ockoin Viipurin pitäjässä 1564 ja Jöns Ockå 1560 sekä Bengt Ockoi 1562 Loimaan Mellilässä. Jatkossa Oulun seudulla oli Jaakko ja Pekka Mikonpoika Ockon Limingassa 1571 sekä Markus Eerikinpoika Ockola (Ockoi) Lumijoella 1592. Loimaalla Okon talossa 1563-1593 esiintyi SAY:n mukaan Bengt Michelsson, Bengt Marcusson ja Bengt Mårtensson. Etelä-Karjalassa oli 1500-luvun lopulla Hans, Thomas ja Lemetti Åkoi Lappeella. Loimaan Okon talon isännät vaihtuivat keskimäärin kuuden vuoden välein ajalla 1540-1600. Etunimiä oli-

vat Esko/Eskil, Markku/Marcus, Jussi Jussinpoika/Jöns Jönson, Martti/Mårten, Pentti Mikonpoika/Bengt Michelson, Pentti Markunpoika/Bengt Marcusson, Yrjö/Jöran, Luukas Markunpoika/Lucas Marcusson, Pentti Martinpoika/Bengt Mårtensson ja Luukas Martinpoika/Lucas Mårtensson. Isäntien etunimet 1600-luvun alussa olivat Sipi Simonpoika, Simo Simonpoika, Jaakko Yrjönpoika ja Yrjö Laurinpoika. Etunimet muuttuivat, mutta talon nimi säilyi ja on siellä vieläkin. Samoin on Lappeen Okkotalon ja -suvun laita.

Tuliko meidän Penttimme Loimaalta, Oulun seudulta vai Etelä- vaiko Pohjois-Karjalasta?

Okko voi nimen yleisyydestä johtuen olla käytössä Suomessa ja Euroopassa ilman, että on sukulaisuussuhdetta. Se on kyllä mahdollista Suomessa, koska Oulun seudulle tehtiin sekä Karjalasta että Satakunnasta kauppa- ja eräretkiä. Esiintyi myös siirtolaisuutta.

Etunimi kulki usein suvussa. Sotkamon Okkosten kohdalla suoraan isältä pojalle jopa seitsemän sukupolvea on Pentti Pentinpoikia. Sotkamon Okkosten kantaisän Pentti Pentinpojan seitsemällä lapsella, myös tyttärillä, kaikilla oli Pentti-niminen poika isoisänsä mukaan. Lisäksi kaikilla pojilla oli oman nimisensä poika. Tämä etunimikäytäntö lienee kokonaisvaltaisuudessaan poikkeuksellinen ja kuvastanee Pentti-nimen erikoisasemaa. Se lienee tiedostettua ja henkii tarvetta kunnioittaa kaukaisia esi-isää, joka pioneerina näin ollen oli tullut Kainuuseen.

Vakiintuneesta suvun nimikäytännöstä voitaneen päätellä, että Penttimme olisi lähtöisin Loimaalta, sillä Penttejä oli Okon talossa vuoteen 1593, mutta ei sen jälkeen ainootakaan. Hän voi olla Loimaan Pentti Martinpojan (isäntä 1593) poika tai pojanpoika. Martti mainitaan 1562-1567. Myös Pentti Markunpoika (isäntänä 1564-1587) isänä tai isoisänä on mahdollista. Markku Oka oli isäntänä 1546-1553.

Pentti oli suhteellisen yleinen etunimi Pohjanmaalla, Etelä-Karjalassa ja eritoten Loimaan ja Euran seuduilla, mutta Okkosten joukossa Pentti esiintyy vain Loimaalla. Myöskään Ukko-nimisten joukossa Penttejä ei esiinny kuin yksi Hopeaveroluettelon mukaan (1571) Vesulahdella Savossa. Koska asiakirjoissa esiintymättömät, maattomat eivät luultavasti uudistiloja hankkineet, tarvittinhan alkupääomaa ja luultavasti takuita kuitenkin melko paljon, on mahdollista, että Penttimme tuli Loimaalta myytyään talonsa. Nimi hävisi sieltä 1593 ja ilmestyi Vuottolahdelle 1602 siirtyen isältä pojalle seitsemän sukupolvea. Muualla olevilla Okoilla ei Pentti-nimeä ole käytössä vielä 1600-luvulla. Syy muuttoon olisi ollut verovapaus, mutta myös Satakunnan ankarat sotaväenotot ja mahdollisesti Nuijasota.

Talon seuraavat haltijat Loimaalla eivät ainakaan etunimistä päätelleen olleet sukua pois lähteneille.

Johtuen sittemmin laajasta muuttoliikkeestä Kainuuseen 1600-luvulla muualta Suomesta sekä myös ulkomailta, sukumme on edustava sekoitus koko Suomen väestöstä.